

Елдос Жұмағұлов¹, Бибигүль Бюлегенова²

¹*Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университетінің
постдокторантура бөлімінің ғылыми қызметкері, PhD,
(Қарағанды, Қазақстан),
e-mail: eldos.tzh@mail.ru*

²*Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университетінің
саясаттану кафедрасының профессорының м.а.,
саяси ғылымдарының кандидаты
(Астана, Қазақстан),
e-mail: bibigul_bb@mail.ru*

АУЫЛДЫҚ АУМАҚТАРДАҒЫ ЖЕРГІЛІКТІ ӨЗІН-ӨЗІ БАСҚАРУДЫ ДАМУЫҒА ЫҚПАЛ ЕТЕТІН ФАКТОРЛАР

Аңдатпа. Мақалада Қазақстандағы жергілікті өзін-өзі басқарудың, соның ішінде ауылдық аумақтардағы даму жағдайы қарастырылады. Бұл бағытта бірқатар жетістіктерге қол жеткенімен, әлі де шешімін таппаған мәселелер бар.

Жергілікті өзін-өзі басқару жүйесінің дамуына әсер ететін саяси, экономикалық, әлеуметтік және технологиялық факторларды түсінуге мүмкіндік беретін PEST талдау жүргізілген. Бұл әдіс Қазақстанның ауылдық аумақтарында басқару жүйесін жетілдіру жолдарын анықтауға септігін тигізеді. Мақалада ауылдық аумақтардағы жергілікті басқаруды дамыту бойынша ұсыныстар берілген. Нәтижелер мен қорытындылар жергілікті өзін-өзі басқаруды дамыту мәселелерімен айналысатын сарапшылар, ғылыми зерттеушілер және мемлекеттік органдар үшін пайдалы болуы мүмкін.

Түйін сөздер: жергілікті өзін-өзі басқару, жергілікті қауымдастық, жергілікті өзін-өзі басқару тұжырымдамасы, жергілікті өзін-өзі басқаруды дамытуға ықпал ететін факторлар.

Елдос Жумагулов, Бибигуль Бюлегенова ФАКТОРЫ ВЛИЯЮЩИЕ НА РАЗВИТИЕ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ В СЕЛЬСКОЙ МЕСТНОСТИ

Аннотация. В статье рассматривается состояние развития местного самоуправления в Казахстане, в том числе на сельских территориях. Хотя в этом направлении был достигнут ряд достижений, все еще есть проблемы, которые не были решены.

Проведен PEST анализ, позволяющий понять политические, экономические, социальные и технологические факторы, влияющие на развитие системы местного самоуправления. Данный метод поможет определить пути совершенствования системы управления на сельских территориях Казах-

---

стана. В статье даны рекомендации по развитию местного самоуправления на сельских территориях. Результаты и выводы могут быть полезны для экспертов, научных исследователей и государственных органов, занимающихся вопросами развития местного самоуправления.

Ключевые слова: *местное самоуправление, местное сообщество, концепция местного самоуправления, факторы, способствующие развитию местного самоуправления.*

Eldos Zhumagulov, Bibigul Byulegenova
FACTORS INFLUENCING THE DEVELOPMENT OF LOCAL SELF-GOVERNMENT IN RURAL AREAS

Abstract. The article examines the state of development of local self-government in Kazakhstan, including rural areas. Although a number of achievements have been made in this direction, there are still unresolved issues.

A PEST analysis was conducted, which allows to understand the political, economic, social and technological factors affecting the development of the local self-government system. This method helps to determine ways to improve the management system in the rural areas of Kazakhstan. The article presents recommendations for the development of local governance in rural areas. The results and conclusions can be useful for experts, scientific researchers and government agencies dealing with the issues of local self-government development.

Keywords: *local self-government, local community, the concept of local self-government, factors contributing to the development of local self-government.*

Кіріспе

Қазақстанда жергілікті басқару жүйесінің тиімділігін арттыруға бағытталған реформалар жалғасуда. Оның мақсаты – өңірлердің әлеуметтік-экономикалық дамуын арттыру және халықтың өмір сүру сапасын жақсарту. Осы жағдайда халықтың белсенділігін арттыруға, азаматтық қоғамды нығайтуға және жергілікті қауымдастықтардың әлеуетін күшейтуге бағытталған жергілікті өзін-өзі басқару институтын дамыту мәселелері өзекті болып отыр.

Сарапшы Роберт Патнэм жергілікті өзін-өзі басқару жүйесінің табысты болуы үшін азаматтық қатысуды дамытатын әлеуметтік құрылымдармен ынтымақтастық мәдениеті қажет деп санайды. Ол азаматтық қоғамды қалыптастыруда сенім мен өзара көмек принциптерінің маңызды рөл атқаратынын атап өтеді. Тиімді басқарудың басты негізі ретінде халықтың қатысуы мен жергілікті деңгейдегі ұйымдардың әрекеттері маңызды екенін айтады [1].

Қазақстанның ауылдық елді-мекендеріндегі жергілікті өзін-өзі басқару жүйесінің тиімді жұмысы аумақтардағы тұрғындардың әлеуметтік-экономикалық мәселелердің шешілуіне себепші болар еді. Ұлттық статистика бюросының мәліметтері бойынша, 2024 жылдың 1 қаңтарға елімізде 6 256 село бар. Онда 7,5 млн. артық адам тұрады [2].

Әрауылдың өзіндік ерекшеліктері, проблемалары мен мүмкіндіктері бар. Жергілікті өзін-өзі басқару органдары тұрғындарға жақын болғандықтан, олардың нақты қажеттіліктерін жақсы түсінеді. Жергілікті өзін-өзі басқару органдары мемлекеттік басқару жүйесімен тығыз байланыста тиімді жұмыс істеген жағдайда жергілікті деңгейде бағдарламалардың сәтті орындалуын қамтамасыз етеді.

Қазақстан Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев 2022 жылғы 16 наурыздағы халыққа Жолдауында: «Біз нақты өкілеттіктерді орталықтан өңірлерге беруді жалғастырамыз. Ең алдымен, мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару институттарының функцияларын нақты бөлу қажет» - деп атап өтті [3].

Қазақстан Республикасында «Жергілікті өзін-өзі басқаруды дамытудың 2025 жылға дейінгі тұжырымдамасы» азаматтардың жергілікті деңгейде мемлекеттік басқару процесіне қатысуын арттыруға жағдай жасауға бағытталған. Сонымен қатар, жергілікті өзін-өзі басқару органдарына дербестік беріле отырып, олар жергілікті маңызы бар мәселелерді жедел, әрі тиімді шешуге мүмкіндік беру көзделген (4). Тұжырымдама ауылдық аумақтардағы жергілікті өзін-өзі басқаруды дамыту және оған азаматтарды тарту жолдарын жан-жақты сипаттайды. Алайда, кейбір тұстарын одан әрі нақтылау маңызды.

Осыған сүйене отырып, осы ғылыми мақаланың мақсаты – Қазақстан Республикасының ауылдық аумақтардағы жергілікті өзін-өзі басқарудың проблемалары мен мүмкіндіктерін жан-жақты талдау. Бұл мақсатты жүзеге асыру үшін келесі міндеттер қойылды: ауылдық елді-мекендердегі жергілікті өзін-өзі басқарудың ерекшеліктерін сипаттау; ауылдық аумақтардағы жергілікті өзін-өзі басқаруды дамытуға ықпал ететін факторларды анықтау және оны жетілдіру бойынша ұсыныстар әзірлеу.

Зерттеу әдістемесі

Зерттеу Қазақстан Республикасындағы жергілікті өзін-өзі басқаруды дамытудың тұжырымдамасына, сондай-ақ тікелей аймақтық саясаттың негізгі бағыттарына сүйенеді.

Зерттеудің әдіснамалық негізі ғылыми әдістердің күрделі жүйесіне сүйенеді. Зерттеуде теориялық және эмпирикалық әдістер қолданылды: талдау мен синтез, индукция мен дедукция, жіктеу, құжаттарды талдау әдісі. Ауылдық аумақтардағы жергілікті өзін-өзі басқаруға ықпал ететін саяси, экономикалық, әлеуметтік және технологиялық факторлардың әртүрлілігін ескере отырып, PEST-талдау жасалды. Жалпы, Қазақстан Республикасындағы жергілікті өзін-өзі басқару жүйесінің дамуын зерттеуде кешенді тәсіл қолданылды.

Зерттеу нәтижелері

Тәуелсіздік жылдарында Қазақстанда билікті орталықсыздандыру және жергілікті өзін-өзі басқару жүйесін қалыптастыру кезең-кезеңімен жүзеге асырылды. Бұл процесс елдің құқықтық жүйесінің жетілдірумен қатар жүрді. Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес,

жергілікті өзін-өзі басқару тұрғындардың тікелей қатысуы арқылы немесе мәслихаттар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарының қатысуымен жүзеге асырылады [5]. Сондай-ақ, ол халық тығыз орналасқан аумақтардағы жергілікті қауымдастықтар деңгейінде ұйымдастырылады.

«Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы» Заңда жергілікті өзін-өзі басқару жүйесі былай сипатталған: «Жергілікті өзін-өзі басқаруды жергілікті қауымдастық мүшелері тікелей, сондай-ақ мәслихаттар мен басқа да жергілікті өзін-өзі басқару органдары арқылы жүзеге асырады. Облыс, аудан, қала, қаланың ауданы, ауылдық округ, кент және ауыл әкімдері мемлекеттік басқару міндеттерімен қатар жергілікті өзін-өзі басқару функцияларын да атқарады» [6]. Жергілікті қауымдастықтың қызмет ету нысандары – жиналыстар мен олардың отырыстары.

Жергілікті қоғамдастықтың жиналысы мен жиыны азаматтардың жергілікті маңызы бар мәселелерді шешуге қатысуының заңды механизмдері болып табылады. Жиындар мен жиналыстарды ауыл әкімдері немесе жиналыс мүшелерінің кемінде 10%-ның бастамасы бойынша шақыруға болады. Алайда, бұл жиналыстарды өткізу үшін аудан әкімінің оң шешімі қажет. Жиындарға кез келген кәмілет жасына толған жергілікті қоғамдастық мүшесі қатыса алады, және жиын өткен болып саналуы үшін оған тұрғындардың кемінде 10%-ы қатысуы тиіс.

Ауылдық округтердің кейбірі бірнеше елді мекеннен тұрады, ал олардың арасындағы қашықтық едәуір үлкен болуы мүмкін. Мұндай жағдайда, әр елді мекен өз өкілдерін сайлайтын бөлек жиналыстар өткізілуі мүмкін. Ауылдық округ әкімі немесе уәкілетті адам бөлек жиындарды ұйымдастырып, олардың нәтижесінде жалпы жиынға қатысатын өкілдерді анықтайды. Бұл өкілдер жергілікті қоғамдастықтың негізгі мәселелерін талқылау үшін жиналысқа қатысады, онда барлық елді мекендер пропорционалды түрде ұсынылады.

Жергілікті өзін-өзі басқару институттарының жұмысын жетілдіру үшін азаматтардың белсенді қатысуын ынталандыру және шешім қабылдау процесінде жергілікті тұрғындардың рөлін күшейту маңызды. Жергілікті қоғамдастықтың жиындары мен жиналыстары жергілікті деңгейдегі мәселелерді шешудің маңызды тетігі болып табылғанымен, бұл тетіктердің тиімділігі азаматтардың қатысу деңгейіне және олардың белсенділігіне байланысты.

Қазақстан Республикасында жергілікті өзін-өзі басқару жүйесі негізінен мемлекеттік үлгіге сәйкес келеді деп айтуға болады, онда орталық билік органдары жергілікті қауымдастықтардың қызметін бақылауда ұстап, мемлекеттік басқару функцияларын жергілікті өзін-өзі басқару міндеттерімен ұштастырады. Бұл үлгі бойынша жергілікті мәселелерді шешу барысында биліктің бірқатар өкілеттіктері мәслихаттарға беріледі, олар әкімшілік-аумақтық өкілдік органдары ретінде жұмыс істейді.

Сонымен бірге, Қазақстанда англо-саксондық басқару үлгісінің элементтері байқалады. Ауылдық аудандарда тұрғындарға жергілікті өзін-өзі басқару органдарын сайлау және жергілікті маңызы бар мәселелерді

шешу үдерісіне тікелей қатысу мүмкіндігі беріледі. Әкімдерді тікелей сайлау тәжірибесі енгізілуімен, бұл халықтың жергілікті басқаруға қатысу деңгейін арттырып, жергілікті биліктің есептілігі мен ашықтығын күшейтеді деген үміт береді.

Польшаның тәжірибесі көрсеткендей, ауылдық әкімшілік құрылымдардың мемлекеттік және қоғамдық функцияларды үйлестіру арқылы тиімді басқаруға болады [7]. Орталықсыздандыру саясаты биліктің кейбір функцияларын жергілікті деңгейге беру арқылы ауылдық аудандардың әлеуметтік және экономикалық дамуын ынталандырады.

Қазақстан үшін жергілікті өзін-өзі басқарудың өз үлгісін қалыптастыру маңызды, бұл үшін әртүрлі саяси, экономикалық, әлеуметтік және технологиялық факторларды ескерген жөн. Бұл факторларды анықтауға мүмкіндік беретін тиімді әдіс – PEST-талдау (1-кесте).

1-кесте. Қазақстан Республикасының ауылдық аумақтардағы жергілікті өзін-өзі басқару жүйесіне әсер ететін факторлар

Факторлар	Сипаттама
Саяси факторлар (Political)	<ul style="list-style-type: none"> - Орталықсыздандыру саясатының деңгейі мен тиімділігі; - Жергілікті әкімдерді тікелей сайлау жүйесінің енгізілуі; - Мемлекеттік бақылау мен қадағалаудың мүмкіндігі; - Қазақстанның жергілікті басқаруға қатысты халықаралық хартияларға қосылуы.
Экономикалық факторлар (Economic)	<ul style="list-style-type: none"> - Жергілікті бюджеттердің қаржылық дербестігі және кірістер көздерінің жеткілікті болуы; - Салық салу жүйесі мен жергілікті салықтардың үлесінің артуы; - Жоғарғы бюджеттен трансферттер мен субсидиялардың тұрақтылығы; - Ауылдық елді мекендердегі инфрақұрылымның дамуы және инвестициялардың тартылуы; - Жергілікті деңгейдегі кәсіпкерлік пен экономикалық белсенділіктің деңгейі.
Әлеуметтік факторлар (Social)	<ul style="list-style-type: none"> - Ауыл тұрғындарының жергілікті басқаруға қатысу белсенділігі; - Азаматтық қоғам институттарының ықпалы; - Қоғамның саяси санасының деңгейі; - Ауылдық аймақтардағы халық санының тығыздығы және көші-қон үрдістері; - Білім беру және денсаулық сақтау қызметтеріне қолжетімділік.
Технологиялық факторлар (Technological)	<ul style="list-style-type: none"> - Жергілікті басқару жүйесін цифрландыру деңгейі; - Интернетке және цифрлық қызметтерге ауылдық жерлерде қолжетімділік; - Мемлекеттік қызмет көрсетудің цифрландырылуы; - Жергілікті әкімдіктер мен тұрғындар арасындағы коммуникация құралдарының тиімділігі; - Жаңа технологияларды енгізу арқылы басқару сапасын жақсарту мүмкіндіктері

Бұл талдау ауылдық аудандардағы жергілікті өзін-өзі басқару жүйесінің дамуына әсер ететін негізгі факторларды көрсетеді. Әр фактор саяси, экономикалық, әлеуметтік және технологиялық тұрғыдан қарастырылады, бұл жүйені жетілдіру үшін кешенді шараларды қолданудың маңыздылығын көрсетеді.

Жергілікті басқару саясатының тиімділігі мен орталықсыздандыру деңгейі маңызды саяси факторларға жатады. Жергілікті әкімдерді тікелей сайлау жүйесі — Қазақстандағы демократиялық үдерістерді нығайту және халықтың басқаруға қатысуын арттыру қадамы. Орталық пен жергілікті билік арасындағы өкілеттіктерді бөлу жергілікті басқарудың тиімділігіне тікелей әсер етеді. «Жергілікті өзін-өзі басқаруды дамытудың 2025 жылға дейінгі тұжырымдамасында» бұл бағытта іс-шаралар көзделген. 2021 жылдан бастап ауыл әкімдерін тікелей сайлау енгізілді. Бұл реформа халықтың жергілікті басқару процесіне қатысу белсенділігін арттыруға бағытталған. Алайда, әкімдердің өкілеттіктерінің шектеулі болуы және бюджеттік дербестіктің жеткіліксіздігін еңсеруге бағытталған шаралар қажет.

Қазақстан «Еуропалық жергілікті өзін-өзі басқару хартиясына» қосылған жоқ. Бұл халықаралық стандарттарды қабылдау және енгізу мәселесі әлі де өзекті болып отыр.

Жергілікті бюджеттердің қаржылық тәуелсіздігі мен тұрақтылығы экономикалық тиімділіктің негізгі көрсеткіштері болып табылады. Қазақстан жағдайында трансферттер мен субсидиялардың тұрақтылығы да аймақтардың дамуында шешуші рөл атқарады. Кәсіпкерлікті қолдау және инфрақұрылымды дамыту жергілікті басқарудың экономикалық әлеуетін арттыруға бағытталған маңызды қадамдар қажет. Мемлекет басшысы 2024 жылы қазан айында өткен барлық деңгейдегі мәслихат депутаттарының ІІ республикалық форумында «Үкімет ауыл әкімдерінің бюджетін қалыптастыру және оны жұмсау тәсілдерін қайта қарауы керек. Жергілікті өзін-өзі басқару жүйесінің қаржылық дербестігін арттыру үшін нақты ұсыныстар әзірлеуі қажет» деп, атап өтті [8].

Жергілікті басқаруға тұрғындардың қатысу белсенділігі мен азаматтық қоғам институттарының ықпалы басқарудың сапасын жақсартады. Сонымен қатар, ауылдық аймақтарда халықтың демографиялық ерекшеліктері мен көші-қон үрдістері жергілікті өзін-өзі басқарудың алдында тұрған мәселелерді анықтайды. Білім беру мен денсаулық сақтау қызметтеріне қолжетімділік тұрғындардың әлеуметтік жағдайын жақсарту және олардың жергілікті мәселелерді шешуге қатысуына ынталандыру ретінде маңызды рөл атқарады.

Цифрландыру деңгейі жергілікті басқару сапасын жақсарту үшін маңызды құралға айналды. Қазақстанда мемлекеттік қызметтерді цифрландыру және коммуникациялық құралдарды жетілдіру жергілікті билік органдарының ашықтығын күшейтеді және тұрғындардың шешім қабылдау үдерісіне қатысуын жеңілдетеді.

Талдауға негізделе отырып, ауылдық аумақтардағы жергілікті өзін-өзі басқару институтын жетілдіру және азаматтардың қатысу белсенділігін арттыруға бағытталған келесі ұсыныстар жасауға болады:

1. Жергілікті мемлекеттік басқару және жергілікті өзін-өзі басқару органдарының өкілеттіктерін нақты ажырату. Бұл үшін жаңадан қарастырылып жатқан «ҚР жергілікті өзін-өзі басқару туралы Заң жобасына жергілікті өзін-өзі басқару органдарының, мәслихаттардың және ауылдық жиындарының мәртебесі мен өкілеттіктерін айқындайтын арнайы тарау енгізу маңызды. Бұл жергілікті мемлекеттік басқару және ЖӨБ органдары арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз етеді және билік бөлінісін күшейтеді.

2. Жергілікті өзін-өзі басқару қызметкерлерінің мәртебесін заңнамалық тұрғыда бекіту. Бұл олардың құқықтық қорғалуын қамтамасыз етеді және қызмет көрсету сапасын арттырады. Азаматтардың жергілікті жиындарға қатысу тетіктерін регламенттеу арқылы саяси белсенділікті нығайту маңызды.

3. Жергілікті бюджеттердің дербестігін қамтамасыз ету үшін жер салығы және көлік салығын көбейту. Бұл шараларды іске асыру үшін тұрғындарға алдын-ала түсіндіру жұмыстары жүргізілуі тиіс. Сонымен қатар, трансферттердің тұрақтылығын қамтамасыз ету, мысалы, халық санына қарай кемінде 15 млн теңге көлемінде трансферт бөлу ұсынылады.

4. Әлеуметтік маңызы бар жобаларға тұрғындардың дауыс беру арқылы қаржы бөлу. Бұл «Халықтық бюджет» бастамасын барлық елді мекендерде жүзеге асыру жергілікті деңгейдегі экономикалық белсенділікті арттырады.

5. Тұрғындардың құқықтық және қаржылық сауаттылығын арттыру үшін ҮЕҰ-ларды тарту арқылы гранттық қаржыландыру жүйесін дамыту. Саяси мәдениетті жоғарылату үшін тұрғындарды оқыту шараларын ұйымдастыру маңызды.

6. Жергілікті басқару қызметінің ашықтығын арттыру үшін цифрлық платформалар құруды аяқтау. Тұрғындардың шешім қабылдау үдерістеріне онлайн түрде қатысуын қамтамасыз ету үшін әкімдіктер мен азаматтардың арасындағы коммуникацияны жақсарту керек.

7. Жергілікті өзін-өзі басқару органдары арасында тәжірибе алмасу және бірлескен ассоциациялар құруды ынталандыру. Бұл ортақ міндеттерді шешуде тиімділікті арттырады және аймақтық дамуға оң ықпал етеді.

Қорытынды

Осылайша, Қазақстанның ауылдық аудандарында жергілікті өзін-өзі басқаруды дамыту жоғары тұрған билік органдарының өкілеттіктерін жергілікті басқару және өзін-өзі басқару органдарына беру арқылы жүзеге асырылуда. Бұл елді мекендердің ресурстық әлеуетін оңтайландыруға, ауыл тұрғындарының өмір сүру деңгейін жақсартуға және ауылдық аймақтарды дамытуға ықпал етеді, соның нәтижесінде бүкіл елдің әлеуметтік-экономикалық дамуына серпін береді.

Алайда, бұл процестің тікелей қатысушылары ретінде халықтың белсенділігі төмен деңгейде қалып отыр. Тұрғындар жергілікті өзін-өзі басқару жөнінде жеткілікті дәрежеде хабардар емес, өз рөлін нақты түсінбей, бұл процестегі негізгі жауапкершілікті мемлекет пен мемлекеттік органдарға жүктеуге бейім. Жергілікті өзін-өзі басқаруды дамыту тек қаржыландыруға ғана емес, сонымен қатар халықтың ынта-ықыласына және мүдделілігіне тікелей тәуелді болғандықтан, жоғары мемлекеттік органдар тарапынан қосымша шаралар қабылдау маңызды. Атап айтқанда, халық арасында жергілікті өзін-өзі басқарудың маңыздылығын және азаматтардың оған қатысу мүмкіндіктерін түсіндіру жұмыстарын күшейткен жөн. Бұл өз кезегінде халықтың жауапкершілігін арттыруға ықпал етеді.

Ұсынылған шаралар жергілікті өзін-өзі басқаруды жетілдіруге, экономикалық дербестік пен азаматтық қатысуды арттыруға мүмкіндік береді. Тұрғындардың белсенділігі мен цифрлық технологияларды тиімді пайдалану арқылы жергілікті басқарудың ашықтығы мен тиімділігі артады. Бұл тәсілдер Қазақстандағы ауылдық аумақтардағы өмір сүру сапасын жақсартуға және жергілікті өзін-өзі басқару жүйесінің ұзақ мерзімді тұрақтылығын қамтамасыз етуге ықпал етеді.

***Қаржыландыру:** Бұл зерттеу Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитеті есебінен қаржыландырылды (№ AP15473302 гранты).*

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Putnam R., Leonardi R., Nanetti R. Making democracy work: civic traditions in modern Italy // Making democracy work: civic traditions in modern Italy. – 1994. – P.230-230.
2. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросының веб-сайты // <https://new.stat.gov.kz/>. (қаралған күні: 15.09.2024.)
3. Қазақстан Республикасының Президенті Қ.К. Тоқаев. Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі: Қазақстан халқына жолдауы // <https://ortalyq.kz/010920200015-2/>. (қаралған күні: 15.09.2024.)
4. Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы. Қазақстан Республикасында жергілікті өзін-өзі басқаруды дамытудың 2025 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы: 2021 жылдың 18 тамызда, №639 бекітілген // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U210000639>. (қаралған күні: 17.09.2024.)
5. Қазақстан Республикасының Конституциясы: 1995 жылдың 30 тамызда республикалық референдумда қабылданған // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_. (қаралған күні: 18.09.2024.)
6. Қазақстан Республикасының Заңы. Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы: 2001 жылдың 23 қаңтары, №148-II қабылданған // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs>. (қаралған күні: 24.09.2024.)
7. Better governance, planning and services in local self-governments in Poland // https://samorzad.pap.pl/sites/default/files/2021-07/Poland_Report__English_.pdf (қаралған күні: 26.09.2024.)
8. Мемлекет басшысының барлық деңгейдегі мәслихаттар депутаттарының II республикалық форумындағы сөзі // <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-barlyk-dengeydegi-maslihatar-deputattarynyn-ii-respublikalyk-forumynda-soz-soyledi-395432#> (қаралған күні: 20.11.2024.)

REFERENCES:

1. Putnam R., Leonardi R., Nanetti R. Making democracy work: civic traditions in modern Italy // Making democracy work: civic traditions in modern Italy. – 1994. – P.230-230.
2. Qazaqstan Respublikasy Strategialyq josparlau jane reformalar agenttiginin Ultyq statistika burosynyn veb-saity [Website of the National Bureau of Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan] URL // <https://new.stat.gov.kz/>. (Accessed: 15.09.2024.)
3. Qazaqstan Respyblikasynyn Prezidenti Q.K. Toqaev. Jańa jaǵdaıdaǵy Qazaqstan: is-qimyl kezeri: Qazaqstan halqyna joldaуy [President of the Republic of Kazakhstan K.K. Tokaev. Kazakhstan in 4. Qazaqstan Respublikasy Prezidentinin Zharlygy. Qazaqstan Respublikasynda zhergilikti ozin-ozı baskarudy damytudyn 2025 zhylyga dejingi tuzhyrymdamasyn bекitu turaly: 2021 zhyldyn 18 тамызда, №639 bекitilgen [Decree Of The President Of The Republic Of Kazakhstan. On approval of the concept for the development of local self-government in the Republic of Kazakhstan until 2025: approved on August 18, 2021, No. 639] URL // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U210000639>. (Accessed: 17.09.2024.)
5. Qazaqstan Respublikasynyn Konstittsiyası: 1995 jylдын 30 тамызда respublikalyq referendumda qabyldangan [Constitution of the Republic of Kazakhstan: adopted on August 30, 1995 in a republican referendum]- // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_. (Accessed: 18.09.2024.)
6. Qazaqstan Respublikasynyn Zany. Qazaqstan Respyblikasyndagy jergilikti memlekettik basqaru jane ozin-ozı basqaru turaly: 2001 jylдын 23 qańтары, №148-II qabyldangan [Law of the Republic of Kazakhstan. On local government and self-government in the Republic of Kazakhstan: adopted on January 23, 2001, No. 148-II] // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs>. (Accessed: 24.09.2024.)
7. Better governance, planning and services in local self-governments in Poland // https://samorzad.pap.pl/sites/default/files/2021-07/Poland_Report__English_.pdf (Accessed: 26.09.2024.)
8. Memleket basshysynyn barlyk dengeidegi maslihatar deputattarinin II respublikalik forumyndaǵy sozi [Speech of the head of state at the II republican forum of maslikhat deputies of all levels] // <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-barlyk-dengeydegi-maslihatar-deputattarynyn-ii-respublikalyk-forumynda-soz-soyledi-395432#> (Accessed: 20.11.2024.)